

УДК 504.062

Т. С. Миклуш,

аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

КОМПЛЕКСНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ У КАРПАТСЬКОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ РАЙОНІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Т. Myklush,

postgraduate student, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

INTEGRATED NATURE MANAGEMENT IN CARPATHIAN ECONOMIC REGION: PECULIARITIES AND DIRECTIONS TO SECURE

Розкривається зміст забезпечення комплексного природокористування в Карпатському економічному районі, виходячи з особливостей господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та взаємозв'язку між використанням окремих видів природних ресурсів. Ідентифіковано характерні ознаки відсутності системи комплексного природокористування в діяльності переважної більшості природокористувачів в Карпатському економічному районі. Визначено передумови переходу до моделі комплексного природокористування у сфері землекористування, лісокористування та водокористування. Обґрунтовано напрями забезпечення комплексного природокористування в Карпатському економічному районі шляхом перегляду пріоритетів залучення земельних ресурсів у відтворювальний процес, збільшення площі земель лісогосподарського призначення, встановлення особливого режиму водокористування у гірській місцевості.

The article dwells upon ensuring integrated nature management in Carpathian economic region based on peculiarities of natural-resources potential development and correlation between usage of separate types of natural resources. The characteristic features of the absence of the integrated nature management system in the activities of the overwhelming majority of natural resource users in Carpathian economic region have been identified. The preconditions for transition to the integrated nature management model in the field of land, forest and water management have been determined. The directions to ensure integrated nature management in Carpathian economic region by re-evaluation of the attraction of land resources into the reproduction process, increase in forestry lands area and establishment of a special water use schedule in the mountains have been substantiated.

Ключові слова: природокористування, Карпатський економічний район, сільськогосподарські угіддя, землі лісогосподарського призначення, водоохоронні зони, капітальні інвестиції.

Key words: nature management, Carpathian economic region, drained agricultural lands, forestry lands, water conservation zones, capital investment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Марнотратне та виснажливе природокористування призвело до виникнення комплексу екологічних проблем навіть у регіонах, які традиційно вважалися благополучними в плані розширеного відтворення природно-ресурсного та нарощення асиміляційного потенціалу. До таких регіонів можна віднести адміністративні області, які входять до Карпатського економічного району. Наявність гірської місцевості та високий рівень лісозабезпеченості і визначали форми, методи та способи природокористування, а також структуру господарського комплексу. Значна площа земель лісогосподарського призначення детермінує процеси сільськогосподарського призначення, а гірська місцевість визначає тип водокористування. Особливостями забезпечення комплексного природокористу-

вання у Карпатському економічному районі є те, що надмірна експлуатація лісового фонду дуже часто призводить до руйнації природної дамби і відповідно поширення повеней та паводків, що супроводжується значними збитками для сільських населених пунктів, а також сільсько-го та лісового господарства. Виходячи з необхідності врахування перерахованих особливостей господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу, і мають обґрунтуватися напрями комплексного природокористування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Переважну більшість праць вітчизняних вчених, де розглядаються особливості та напрями раціоналізації природокористування в Карпатському економічному районі, присвячено дослідженню основних тенденцій використання окремих видів природних ресурсів (земельних, лісових, водних та мінерально-сиро-

винних). Особливості та напрями комплексного природокористування представлено фрагментарно, що негативно відображається на динаміці господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та наслідків стихійних лих, зумовлених надмірною експлуатацією окремих складових природного багатства. Взаємозв'язок між результативністю використання одних видів природних ресурсів та відтворенням інших у Карпатському економічному районі піднімається в працях П. Жука, А. Кожушка, В. Кравціва, І. Кульчицького-Жигайло, І. Овчаренко, О. Сакаль, І. Соловія, Ю. Стадницького, В. Шашука та інших [1—3; 5—8], але не завжди повною мірою враховується необхідність дотримання принципу комплексності при визначенні пріоритетів раціонального та збалансованого використання природно-ресурсного потенціалу.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є виокремлення особливостей та обґрунтування напрямів комплексного природокористування у Карпатському економічному районі з врахуванням структури господарського комплексу та впливу масштабів освоєння природно-ресурсного потенціалу на соціально-економічний розвиток гірських територій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Комплексне природокористування в контексті відтворення ресурсно-виробничого потенціалу передбачає збалансоване та економічне використання природної сировини, всебічне залучення у відтворювальний процес, зокрема процес формування ланцюгів доданої вартості [4], несировинних складових природно-ресурсного потенціалу, максимально можливе використання у господарському обігу вторинної природної сировини і як предмету праці, і як допоміжного елемента засобів виробництва, зведення до мінімуму непродуктивних втрат природних ресурсів, розбудову інфраструктури неосновних видів діяльності, які базуються на використанні природних умов та асиміляційного потенціалу (рекреаційна індустрія, рибальство, мисливське господарство).

Характерними ознаками відсутності системи комплексного природокористування в діяльності переважної більшості природокористувачів у лісозабезпечених регіонах, зокрема в адміністративних областях Карпатського економічного району, є спалювання переважної більшості лісосічних відходів у місцях проведення суцільних та вибіркових рубок, безси-

стемне та виснажливе використання сільськогосподарських угідь через монокультуризацію сільськогосподарського виробництва, стихійний характер заліснення покинутих та малопродуктивних сільськогосподарських угідь, здійснення господарської діяльності у прибережних смугах водоохоронних зон.

Особливо складним є забезпечення комплексного природокористування для Карпатського економічного району, де стан лісових екосистем детермінує стан інших видів природних ресурсів. Більше того, у цьому регіоні порівняно з іншими регіонами, мають місце, на думку О. Сакаль, такі характерні риси природно-ресурсних передумов господарювання: частка площ земель лісогосподарського призначення в структурі земельних угідь є найвищою; значення лісових екосистем для забезпечення зайнятості і добробуту, особливо у гірських районах регіону, є одним з найвищих; внаслідок особливостей рельєфу екологічні функції лісів набувають критично важливого значення, яке поширюється далеко за межі даного регіону; дефіцит земель, придатних та економічно доступних для задоволення інших потреб суспільства, є найгострішим [6, с. 68].

Прикметною рисою комплексного природокористування у лісозабезпечених регіонах варто розглядати заліснення покинутих сільськогосподарських земель (самозаліснених земель). І. Соловій та Х. Ільків зазначають, що у зв'язку з відмовою від так званого колективного господарювання виникли значні площі земель, які раніше були у сільськогосподарському використанні, а впродовж останніх двох десятиліть самозаліснились. Такі некеровані процеси мають як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, збільшення лісистості сприяє поліпшенню екологічної ситуації, з іншого — ділянки заростають м'яколистяними деревними породами, що не дає можливості очікувати від них високої продуктивності. Це швидко-рослі, невибагливі породи, які завдяки невибагливості до ґрунтово-гідрологічних умов та високій енергії росту значно переважають більш цінні лісоутворюючі породи [7, с. 225].

Складовою комплексного природокористування у Карпатському економічному районі, особливо в гірській частині, є освоєння гідроенергетичного потенціалу гірських річок, що безпосередньо також пов'язано з дотриманням природоохоронного законодавства в частині здійснення лісогосподарських робіт, збереження флори та фауни в межах річкового ландшафту, збереження гідрологічних та захисних властивостей лісів в горах.

Передумови переходу до моделі комплексного природокористування у Карпатському економічному районі

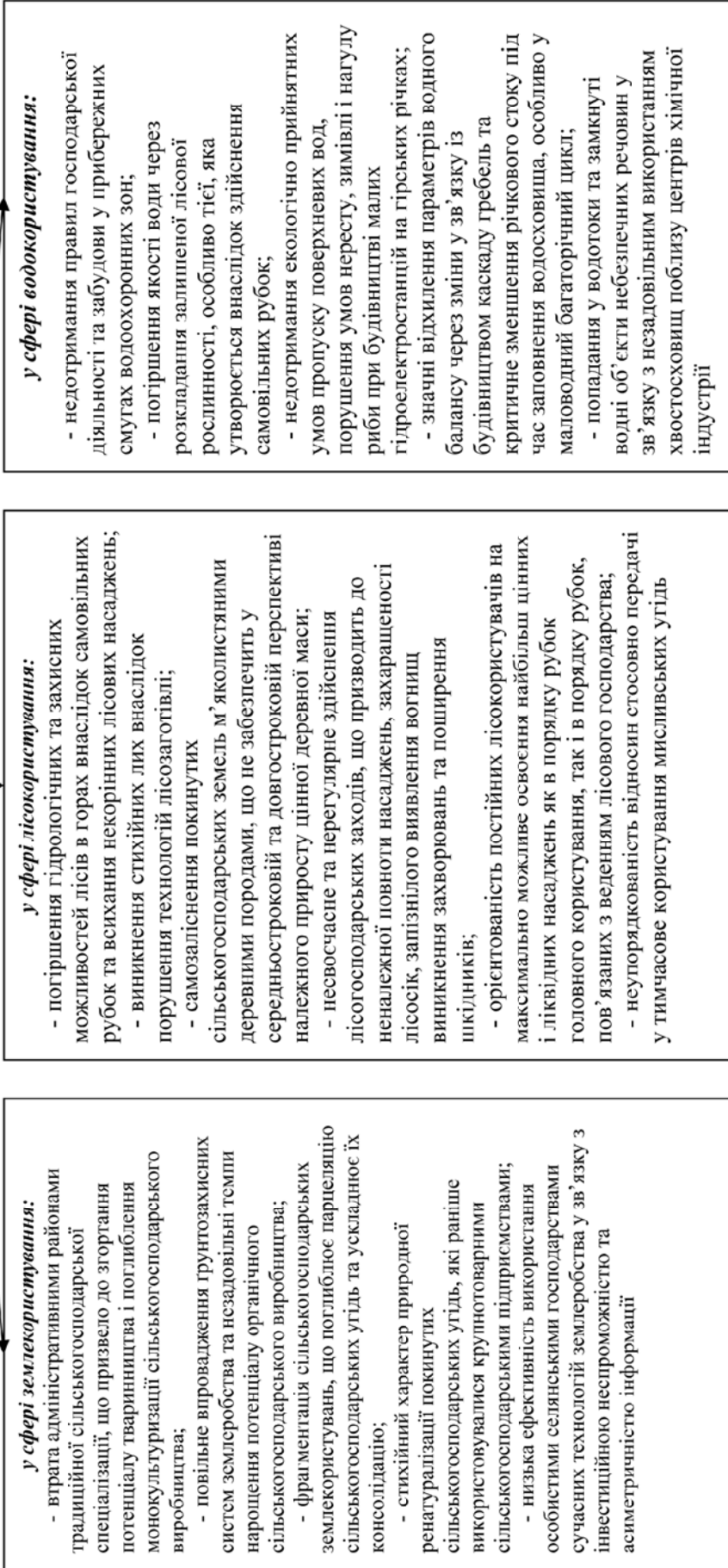

Рис. 1. Основні передумови формування моделі комплексного природокористування у Карпатському економічному районі

Тому важливою компонентою комплексно-природокористування у лісозабезпечених регіонах, зокрема в Карпатському економічному районі, як вважають І. Кульчицький-Жигайло та Н. Кульчицька-Жигайло, є використання гідрологічних та захисних можливостей лісів у горах. Тому лісогосподарська діяльність повинна вестись з врахуванням меж гірських водозборів, що дозволить: запобігти формуванню селевих потоків (використовуючи відповідні способи рубок, технології трелювання); зменшити частоту і масштаби прояву повеней (максимально використати комплексний стокорегулювальний вплив лісів на водозборах); збільшити водність річок в меженні періоди (покроково змінювати структуру лісів); уточнити поділ лісів на категорії та правила виділення особливо захисних лісових ділянок; визначити доцільність та можливості спорудження малих гідротехнічних стокорегулювальних споруд; правильно проектувати лісовозні дороги [3, с. 200].

Як зазначають В. Сташук, А. Кожушко та І. Овчаренко, на розміри економічних та екологічних наслідків паводків впливають антропогенні втручання, невідповідне для гірських умов протягом останнього століття ведення лісового, полонинського, річкового та сільськогосподарства у водоохоронних зонах і прибережних смугах річок регіону [8].

Тому формування моделі комплексного природокористування у Карпатському економічному районі має враховувати передумови, що визначаються традиціями та особливостями землекористування, лісокористування та водокористування в цьому регіоні (рис. 1).

Виходячи з ідентифікованих передумов переходу до моделі комплексного природокористування у Карпатському економічному районі, перспективними напрямками раціоналізації використання природних ресурсів у контексті дотримання принципу комплексності виступають:

- проведення моніторингу покинутих сільськогосподарських угідь та тих угідь, які піддалися стихійній природній ренатуралізації, з метою визначення реального просторового базису для відновлення традиційної сільськогосподарської спеціалізації та розширення площі земель лісогосподарського призначення;

- застосування комплексу стимулів стосовно використання особистими селянськими господарствами сучасних технологій ґрунтозахисного та органічного землеробства з метою зниження рівня хімізації аграрного природокористування;

- фінансове стимулювання усунення проявів фрагментації сільськогосподарських зем-

лекористувань з метою зменшення масштабів парцеляції сільськогосподарських угідь та їх нераціонального використання;

- збільшення величини централізованих капітальних вкладень у заліснення покинутих сільськогосподарських земель з метою усунення проявів ерозії та дефляції ґрунтів, а також формування передумов для нарощення асиміляційного потенціалу в середньостроковій та довгостроковій перспективі;

- стимулювання постійних лісокористувачів стосовно впровадження проектів розбудови матеріально-технічної бази переробки лісосічних відходів та формування індустрії мисливського господарства і рекреаційного лісокористування;

- усунення за допомогою організаційних та правових методів проявів незаконного здійснення господарської діяльності та незаконної забудови прибережних смуг водоохоронних зон з метою уникнення надмірного попадання забруднюючих речовин у водотоки та замкнуті водні об'єкти;

- впровадження сучасних стандартів та вимог стосовно будівництва малих гідроелектростанцій на гірських річках з метою усунення проявів негативного впливу на популяції біологічних ресурсів у водних екосистемах та на навколишнє середовище.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Важливою передумовою соціально-економічного піднесення Карпатського економічного району є забезпечення комплексного природокористування, яке передбачає максимально ефективно використання одного природного ресурсу без нанесення шкоди іншим природним ресурсам, які концентруються на певному ареалі. Одним з основних пріоритетів має бути впровадження сучасних методів лісогосподарської та лісоохоронної діяльності, що дозволить сформувати просторовий базис для нарощення сировинної та несировинної складових лісоресурсного потенціалу і покращити вплив лісів на агроландшафти та природні водні об'єкти. Вагомого значення набуває більш раціональне використання сільськогосподарських угідь, які піддалися природній ренатуралізації, і при здійсненні комплексу лісогосподарських, агролісомеліоративних та агротехнічних заходів сприятимуть розширеному відтворенню лісових насаджень та формуванню системи багатоцільового лісокористування. Одним з основних напрямів формування моделі комплексного природокористування у Карпатському економічному районі є також упереджен-

ня проявів масового будівництва об'єктів малої гідроенергетики, які деструктивно впливають на стан водних екосистем та розширене відтворення лісоресурсного потенціалу.

Література:

1. Жук П.В. Методологічні основи та практичні завдання сталого розвитку гірських територій України. Регіональна економіка. — 2014. — № 3. — С. 66—75.

2. Карпатський регіон: сучасний стан, проблеми, перспективи сталого розвитку. — Львів, 2003. — 83 с.

3. Кульчицький-Жигайло І., Кульчицька-Жигайло Н. Лісове господарство в горах з врахуванням меж водозборів: екологічні вигоди та питання організації. Еколого-економічні та соціальні проблеми, зумовлені неефективним і несталим веденням лісового господарства та незаконними лісозаготівлями в Україні. — Львів, Ліга-Прес, 2011. — С. 199—205.

4. Організаційно-економічні механізми екологічно збалансованого використання водних, земельних, лісових ресурсів та поводження з відходами в процесі оптимізації енергетичного балансу України. — К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2016. — 72 с.

5. Оцінка соціально-економічних та екологічних наслідків впливу енергетики України на навколишнє природне середовище. — К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2017. — 64 с.

6. Сакаль О.В. Ефективне управління землями лісгосподарського призначення. — К., ДУ ІЕПСР НАН України, 2012. — 176 с.

7. Соловій І., Ільків Х. Альтернативні сценарії використання самозаліснених земель у Карпатському регіоні. Еколого-економічні та соціальні проблеми, зумовлені неефективним і несталим веденням лісового господарства та незаконними лісозаготівлями в Україні. — Львів, Ліга-Прес, 2011. — С. 224—228.

8. Шашук В.А., Кожушко Л.Ф., Овчаренко І.І. Ефективність протипаводкового захисту в басейні р. Тиса Закарпатської області. — Херсон: Грін Д.С., 2013. — 236 с.

References:

1. Zhuk, P.V. (2014), Metodolohichni osnovy ta praktychni zavdannya staloho rozvytku hirs'kykh terytoriy Ukrainy [Methodological bases and practical problems of sustainable development of mountain territories of Ukraine]. Regional'na ekonomika, no. 3, pp. 66—75 [in Ukrainian].

2. Karpats'kyu rehion: suchasnyy stan, problemy, perspektyvy staloho rozvytku [Car-

pathian region: current state, problems, sustainable development prospects]. L'viv. 2003. 83 p. [in Ukrainian].

3. Kul'chyts'kyy-Zhyhaylo, I. Kul'chyts'ka-Zhyhaylo, N. (2011), Lisove hospodarstvo v horakh z vrakhuvanniam mezh vodozboriv: ekolohichni vyhody ta pytannya orhanizatsiyi. Ekoloho-ekonomichni ta sotsial'ni problemy, zumovleni neefektyvnyim i nestalym vedennyam lisovoho hospodarstva ta nezakonnymy lisozahotivlyamy v Ukraini [Forestry in the mountains taking into account the boundaries of catchment areas: environmental benefits and organization issues. Ecological, economic and social problems caused by inefficient and unsustainable forest management and illegal logging in Ukraine]. L'viv, Liha-Pres, pp. 199—205 [in Ukrainian].

4. Orhanizatsiyno-ekonomichni mekhanizmy ekolohozbalansovanoho vykorystannya vodnykh, zemel'nykh, lisovykh resursiv ta povodzhennya z vidkhodamy v protsesi optymizatsiyi enerhetychnoho balansu Ukrainy [Organizational and economic mechanisms of ecologically balanced use of water, land and forest resources as well as waste management in the process of optimization of the energy balance of Ukraine]. Kyiv, DU IEPSR NAN Ukrainy, 2016, 72 p. [in Ukrainian].

5. Otsinka sotsial'no-ekonomichnykh ta ekolohichnykh naslidkiv vplyvu enerhetyky Ukrainy na navkolyshnye pryrodne seredovyshe [Assessment of socio-economic and environmental consequences of Ukraine's energetics impact on the environment]. Kyiv, DU IEPSR NAN Ukrainy, 2017, 64 p. [in Ukrainian].

6. Sakal', O.V. (2012), Efektyvne upravlinnya zemlyamy liso-hospodars'koho pryznachennya [Effective management of forestry lands]. Kyiv, DU IEPSR NAN Ukrainy, 176 p. [in Ukrainian].

7. Soloviy, I. Il'kiy, Kh. (2011), Al'ternatyvni stsenariyi vykorystannya samozalisenykh zemel' u Karpat's'komu rehioni. Ekoloho-ekonomichni ta sotsial'ni problemy, zumovleni neefektyvnyim i nestalym vedennyam lisovoho hospodarstva ta nezakonnymy lisozahotivlyamy v Ukraini [Alternative scenarios for using native forests in Carpathian region. Ecological, economic and social problems caused by inefficient and unsustainable forest management and illegal logging in Ukraine]. L'viv, Liha-Pres, pp. 224—228 [in Ukrainian].

8. Stashuk, V.A. Kozhushko, L.F. Ovcharenko, I.I. (2013), Efektyvnist' protypavodkovoho zakhystu v baseyni r. Tysa Zakarpats'koyi oblasti [Flood protection effectiveness in the Tisza basin of the Zakarpattia Oblast]. Kherson, Hrin' D.S., 236 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.08.2017 р.